

Erik Vlamincx

De Wattman

een vertelling

Bij wijze van inleiding

Vergeeten uren, vergeten namen

Op de grens van de stad Mortsel, vlak bij het vliegveld van Deurne, bevindt zich een psychiatrisch centrum. In 1939, tijdens de mobilisatieperiode, werd een gedeelte van de instelling opgeëist door het Belgische leger. Niemand kon op dat moment vermoeden dat door dit besluit de kiem werd gelegd voor een vreselijk drama.

Op vrijdag 10 mei 1940 rond zes uur in de ochtend verklaarde Duitsland volgens geijkte diplomatieke weg de oorlog aan België. Deze oorlogsverklaring en de escalatie van gevechten en verwarring die daarop volgden, vulden logischerwijs de verslaggeving in kranten en op de radio waardoor andere nieuwsfeiten onvermeld bleven, zoals de wandaad die 25 minuten voor de oorlogsverklaring plaatsvond.

Op diezelfde vrijdag 10 mei 1940, enkele minuten over half zes, dropte een eskadron Duitse vliegtuigen – wellicht omdat vermoed werd dat een gedeelte van de bevelhebbers van de Belgische luchtmacht er verbleef – totaal bij verrassing en buiten alle heersende regels van oorlogsvoering een lading brandbommen op het Mortselse ziekenhuis.

Honderden mensen werden brutaal uit hun slaap gerukt. Sommigen – het was toentertijd niet ongebruikelijk in psychiatrische centra – lagen met leren riemen aan handen en voeten op hun bed vastgebonden, anderen zaten opgesloten achter vergrendelde deuren. Diverse vleugels van het gebouw stonden binnen de kortste keren in lichterslaai. Er was geroep en geschreeuw. Angstige mannen liepen panisch over het terrein. Maar velen zaten gekneld of gebonden onder puin of in de vlammenzee.

Uren later, wanneer de zwartgeblakerde resten nog smeulden, werd de balans opgemaakt. Meer dan honderd gewonden lagen voor verzorging in diverse ziekenhuizen. Nie-

mand weet bij benadering hoeveel van hen in de daaropvolgende dagen aan hun verwondingen bezweken.

Als bij wonder stierven slechts twaalf mensen ter plaatse in het inferno. Zij waren op Belgisch grondgebied de eerste gesneuvelden in een ellendige en mensonterende oorlog. Een aantal van hen was bij leven al vergeten, want ze leefden in een tijd waarin ‘zinneloozen’ en ‘krankzinnigen’ onherroepelijk uit hun dorp of gemeenschap werden gebannen en achter hoge muren werden ‘weggestoken’. Maar zij verdienen respect en eregroet. Het is een minimum om hun namen hier, zwart op wit gedrukt, met eerbied te vermelden:

- **Jacobus Aerts (1875-1940)**
- **Josephus Ceustermans (1895-1940)**
- **Jacques De Win (1910-1940)**
- **Frans Geets (1886-1940)**
- **Gerard Gijssels (1901-1940)**
- **Gerard Hanot (1886-1940)**
- **Willem Jaspers (1911-1940)**

- **Corneel Pemen (1869-1940)**
- **Jan-Baptist Stuyck (1899-1940)**
- **Frans Van Thielen (1884-1940)**
- **Joseph Walpot (1886-1940)**
- **Martinus Watjou (1883-1940)**

Kort na het bombardement op het Mortselse 'Sint-Amedeus Gesticht' kreeg een trambestuurder – in die tijd reed er nog een tram tot aan het vliegveld – de opdracht om zich met zijn voertuig zo snel mogelijk ter plaatse te begeven. Het rijtuig werd volgestouwd met tientallen patiënten die de bommen en de brand overleefd hadden. Zij moesten in allerijl worden overgebracht naar de Sint-Eduardusschool in Merksem die net zoals de instelling van Mortsel toebehoort aan de congregatie van de Broeders van Liefde.

De speciale en hallucinante tramrit van Mortsel naar Merksem vormt de crux in de hiernavolgende vertelling die ook een theatertekst is. Plaats van handeling is de gevangenis in de Begijnenstraat te Antwerpen. Het is 1960 en het is winter. Aan het woord

is Leon Vermast, een zestigjarige wattman of trambestuurder. Leon is gekleed in gevangenisplunje.

e.v., zomer 2016

1 Gesprek met advocaat

Over mijn werk bij de tram?

Wat wilt ge weten?

Ik zal u iets anders vertellen.

Ik was nog ontvanger.

Op tram 3.

Er stapt een mens op: stijf in de eik in kostuum.

‘Voor mij twee kaartjes naar het Sportpaleis,’ zegt hij.

‘Twee?’ vraag ik.

‘Twee,’ zegt hij.

‘En ge zijt maar alleen,’ zeg ik.

‘En toch wil ik er twee.’

‘Voor mij niet gelaten,’ zeg ik, ‘als gij twee kaartjes wilt, dan krijgt gij twee kaartjes.’

En ik pak mijn potlood en mijn carnet.

En terwijl ik mijn streepjes zet, vraag ik: ‘Maar ge moet mij toch eens uitleggen waarom ge

uit libre wil dubbel zoveel gaat betalen als wat nodig is.'

'Omdat ik een ongeruste mens ben,' zegt hij.

'Een ongeruste mens?'

'Meneer,' zegt hij, 'ge weet nooit of er een controleur gaat opstappen en ik heb altijd schrik dat ik per ongeluk mijn vervoersbewijs zou kwijtgeraken. En daarom koop ik er altijd twee. Ik steek er één in mijn broekzak en ik steek er één in de zak van mijn veston. En dan ben ik gerust.'

Ik kijk die mens aan.

En hij kijkt mij aan.

Bloedserieus.

En ik vraag: 'Wat gaat ge dan doen als ge per ongeluk alle twee uw ticketjes kwijt zoudt spelen?'

'Ha, dan haal ik mijn abonnement boven,' zegt hij.

Dat ge niet kunt begrijpen dat een mens die – vers – een moord op zijn geweten heeft onnozele moppen zit te vertellen.

Och...

Dat ge geen mens kunt verdedigen die ge niet kunt begrijpen...

Ik heb u toch al gezegd dat ge me niet moet verdedigen.

Er valt niks te verdedigen.

Meneer, het kan mij officieel geen fluit sche-len dat de Belgische wet zegt dat iemand die voor het Hof van Assisen moet verschijnen te allen tijde door een beëdigd advocaat verdedigd moet worden.

Kent ge die van die gorilla die op de tram stapt?

Ge wilt ze niet horen...

Ik vertel ze toch.

Er stapt dus een gorilla op de tram.

Zo'n kolos gelijk Grote Gust die in de zoölogie godganse dagen aan zijn buik zit te krabben.

Die wattman bekijkt die gorilla van onder tot boven en van boven tot onder.

Met ogen gelijk spiegeleieren.

En die gorilla zegt: 'Wat is 't, gij hebt precies nog nooit een aap op uw tram zien stappen?'

Die wattman stottert een beetje en die gorilla zegt: 'Ge moogt gerust zijn, morgen stap ik niet meer op. Want dan is mijn moto-cyclette terug gemaakt.'

Ge kunt er niet mee lachen?

Spijtig.

Maar ik ben wreed content dat ge uw carnassière pakt.

Ge moogt u de moeite besparen.

Het zal geen avance zijn.

Ge moogt tegen die jugs en tegen die brave burgers van de jury zeggen: 'Deze manspersoon heeft mij bij herhaling en bij zijn volle verstand te kennen gegeven dat hij geen advocaat van doen heeft omdat hij niet verdedigd wil worden. Deze manspersoon is

bereid om de rest van zijn dagen achter de tralies van 't prison te zitten.'

Dat moogt ge met mijn complimenten tegen die jugs en tegen die jury zeggen.

Dat ik u het bloed van onder de nagels haal...

Och, de ene mens heeft daar rapper last van dan de andere.

2 In cel

Haar ogen.

Met de vingertoppen van mijn rechtse hand
doe ik haar ogen dicht.

Ik moet mijzelf verplichten.

Want er wringt iets tegen.

Misschien omdat ik nog nooit in mijn leven
een lijk heb aangeraakt.

Ik heb trouwens ook nooit in mijn leven oog-
leden aangeraakt.

Op het moment dat ik met mijn vingertop-
pen haar ogen dicht doe, krijg ik de rare
gedachte dat ze koud zullen worden en dat ze
altijd koud zullen blijven, mijn vingertoppen.
Koud en voos.

Maar ze zijn niet koud en voos geworden.

Met één vinger streel ik haar wenkbrauwen.
Het randje van haar oor.

En dan pak ik haar op.

Eén arm onder haar nek.

Eén arm onder haar knieën.

Ik kan amper op mijn benen blijven staan.

Maar ik draag haar de trap af.

Ze heeft alleen haar nachtkleed aan.

Haar kop hangt naar beneden.

Haar haar in slierten.

En haar mond klapt open.

Haar mond klapt open gelijk de klep van een
stoof.

Ik had nooit geweten dat ze achter in haar
mond zo veel zwarte tanden had.

‘Hewel, wat is dat nu?’

Fonne Breugelmans.

Fonne Breugelmans is langs de achterdeur binnengekomen.

Fonne Breugelmans woont twee huizen verder en hij werkt ook bij de tram.

Hij staat lekkende nat op de mat aan de keukendeur.

En ik sta halverwege de trap met Liza in mijn armen.

‘Ze is dood,’ zeg ik.

En hij zegt: ‘Godverdomme.’

‘Godverdomme, Leon, wat gaat ge nu doen?’

Walsen, denk ik.

Walsen met een lijk in mijn armen.

Dat ik de verkeerde drinkbus in mijn kabas heb zitten.

Ik zie het wanneer ik in de redoute aankom.

Ik heb twee drinkbussen en ik heb – hoe is

het gods mogelijk? – de verkeerde drinkbus in mijn kabas zitten.

Elke morgen giet Liza de bus leeg die ik de vorige dag gebruikt heb.

En dan doet ze die vol met water.

Met wat zout erbij.

Om de verschaalde smaak en de aanslag weg te krijgen.

Dat heeft ze zo van haar moeder geleerd.

En mijn andere bus doet ze vol met hete vers gezette koffie.

Zwart, met twee klontjes suiker.

En nu sta ik in de redoute met de verkeerde drinkbus in mijn kabas.

Die met water met zout erbij.

Ik zal een hele dag zonder koffie zitten.

Het is wat het is.

Maar wat mij ambeteert is dat ik weet dat Liza de hele dag ongelukkig zal zijn omdat ik met de verkeerde drinkbus vertrokken ben.

Daar zit ik de helft van mijn eerste koers mee in mijn kop.

Dat Liza ongelukkig zal zijn omdat ik met de verkeerde drinkbus vertrokken ben.

Een mens kan wel een tram vol volk besturen, maar zijn eigen gedachten kan hij niet besturen.

Zouden de mensen die in een tram zitten er weleens aan denken dat een wattman ook gedachten heeft?

Lijn 16.

Mijn eerste koers van die dag was met tram 16.

Om vijf uur vertrekken op de Draakplaats en om half zes in 't centrum van de stad.

Ik heb dat altijd graag gezien: de stad die wakker wordt.

Ik ben een wattman die met de mensen spreekt.

Het mag niet, maar het is geen doodzonde.

Weet ge hoe ge van een doodzonde een dagelijkse zonde maakt?

Door ze alle dagen te doen.

Dat zei mijn vader en hij sloeg in één slag zijn borrel achterover.

Adrien Vermast, mijn vader.

Daarom heb ik alle dagen met de mensen gesproken.

Ge hebt er geen gedacht van wat de mensen allemaal tegen een wattman zeggen.

Ik rij door de Sint-Jacobsmarkt.

Met een verkeerde drinkbus in mijn kabas.

Er stapt een vrouw op.

Aan de kerk op de Sint-Jacobsmarkt.

Ze blijft naast mij staan.

Dertig, vijfendertig jaar.

Proper en deftig.

Er lopen tranen over haar kaken.

'Miserie?' vraag ik.

'Och...' zegt zij.

Zo'n dingen zeggen de mensen allemaal tegen een wattman.

Nu willen ze de ontvangers op de trams afschaffen.

En de wattmannen in een glazen kot steken.

Er zullen geen ontvangers en geen wattmannen meer zijn die met de mensen spreken.

Er zullen malheuren gebeuren waar niemand een gedacht van heeft.

Er zullen op de lange duur soldaten met geweren door de straten moeten lopen.

Gewoon omdat er geen ontvangers en geen wattmannen meer zijn die met de mensen spreken.

We zijn twintig jaar na datum en ik zie die vrouw nog voor mijn ogen.

'Miserie?'

'Och...'

En dat het, op het moment dat die vrouw 'och...' zei, leek alsof het donderde.

Een heel raar gerommel in de lucht.

3 Gesprek met advocaat

Mijn persoonsgegevens overlopen...

Geen probleem, wat wilt ge weten?

In het jaar nul, meneer.

Ik ben geboren in het jaar nul.

In Walem, tegen Mechelen.

De grote chance van de mannen van het jaar nul is dat ze in '14 te jong waren om naar het front te moeten en dat ze in '39 te oud waren om te worden opgeroepen bij de mobilisatie.

Voor de rest heeft het weinig voordelen om van het jaar nul te zijn.

Twee broers.

De oudste is naar Amerika getrokken.

Detroit.

Hij verdient zijn brood in een Ford-fabriek.